

Lenaane la maano a temothuo ya Aforika Borwa ke ditlamorago tsa tirisano magareng ga Puso, Agri SA le NAFU.

E rile go sale gale mo ngwageng wa 2001, Poresidente Thabo Mbeki, a kopa ditheo tse di farologaneng tse di nang le kgatlhego go supa maano a a tshwaraganetsweng mmogo gore a tsepamise dikakanyo tsa go tshwaraganya lekala le. Go tswa mo kopong e, go ne ga runya lenaane la maano a lekala.

Ponelopele ya lekala e tlhalosa gore ditheo tsotlhe tse di nang le kgatlhego di nne le seabe sa dipelo tsa maungo a a tswelatang mo ikonoming ya temothuo ya Aforika Borwa. E gatelela ditlhokego tsa go tshegetsatshe le go oketsa go ntsha dikuno tse go tla gwebisanwang ka tsona, go tlhoma kgaisano magareng ga mafatshe a lefatshe ka bophara tota le go elatlhoko merero ya ditiragalo tsa histori e e tshokameng le e e lomeletsang e e tlhodileng mekgwa ya go se fitlhelele le go emelwa ka go lekalekana. Se se tlhalosa mo pepeneneng setshwantsho sa kwa temothuo ya Aforika Borwa e batlang go leba kwa teng mo isagweng ya nako e telele.

Lenaane la maano le arogantswe ka makala a a botlhokwa a mararo:

• **Go fithelela le go nna le seabe ka go lekalekana**

Maikaelelo a maano a ke go tsholetsatshe mokgwa wa go fithelela o o lekalekanang le go nna le seabe mo ditshonong tsa temothuo; go phimola mekgwa ya tlhalele mo kabong ya mafatshe le bong jwa dikgwebo; mmogo le go bulela ditshono tsotlhe tsa kgwebo mo lekaleng.

• **Kgaisano ya lefatshe ka bophara le dipelo tsa maungo**

Maikaelelo a maano a ke go tsholetsatshe dipelo tsa maungo ka kgaisano e e tshegediwang ya lefatshe ka

bophara ka kabo ya seabe sa go romela dikuno tsa lekala, go ntsha dikuno tsa botlhokwa, le mo makaleng a madirelo a temothuo le bojanala jwa temothuo.

- **Mokgwa wa tsamaiso e e tshegediawang ya metswedi**

Maano a a ikaeletse go tsholetsa bokgoni jwa balemirui jwa go dirisa metswedi ka mokgwa o o tswelediawang mmogo le go netefatsa go dirisiwa ka botlhale le go tsamaisiwa ga metswedi ya tlhago.

Dintlha dingwe tsa maano a a botlhokwa di emana nokeng mme e bile di tla tshwaela mo go tlhomeng le go tshegetsatsa boikanyego mo temothuong. Fa re tshotse se mo tlhologanyong, setlhophla se se logang maano a, se supile palo ya maano a a tshegetsanang le go kgontsha se:

- Puso e e lolameng
- Tlhabolola e e tshwaraganetsweng le e e tshegediawang ya dikgaolo tsa kwa magaeng
- Kitso le go itshimololela dilo
- Tirisano ya mafatshe a boditšhabatšhaba
- Pabalesego le tshireletso

Maikaelelo a maano a a tshegetsanang a, a na le motheo o o botlhokwa o kwa ntle ga ona maikaelelo a maano a, a ka se fitlheleng. A gatelela gape le go ikaega mmogo ga lekala ka go engwa nokeng le setlhophla sa mafapha a mangwe le madirelo.

Setlhophla sa seoposengwe se se ithaopileng ka maikarabelo a go diragatsa maano a, se tla golola le go gatisa maano a a tletseng a go a diragatsa. Mo maikemisetso a, setlhophla sa seoposengwe se se eteletse pele se tla tlhoma komiti e e tshwaraganetsweng ya dikgato tse di tshwanetseng go tsewa. Gape se tsaya le matsapa a go akaretsa le mekgatlho e e rulagantsweng ya badiri, mekgatlho e e seng ya puso, ya di-NGO, mekgatlho ya baagi mmogo le mekgatlho ya mafatshe a boditšhabatšhaba.

Kgato ya ntlha ya go simolola ka go diragatsa maano a a botlhokwa ke ditlhophla tse di seoposengwe e nnile go supa manaane a a botlhokwa tota le dikgato tse di tla tsewang:

- Go diragatsa motheo wa maano ka bophara a pabalesego le tshireletso a go dirisana ka mowa o o edileng le go tsepama ga setšhaba, go ikanyana le boikanyego
- Go gatelela ponelopele e e diragadiwang mmogo mo temothuong, puso e e lolameng mmogo le go dirisana le setšhaba
- Go diragatsa ka bonako manaane a go aroganya mafatshe a go tlhabolola temothuo le mokgwa wa go abela ditlhophla tse di ikaeletsweng dithata
- Go fetolela dipatlisiso tsa temothuo, go fetsetsa bokgoni jwa thekenoloji, merero ya thuto le ditiro tsa balemisi go tsamaelana le ditlhokego tsa mebaraka
- Go tlhalosa ka boshwa ditaelo tsa mebaraka ya temothuo le kgwebisano ya boditšhabatšhaba ya pele ga taolo ya nako ya diboto tsa maloba tse di neng di le kgatlhanong le kgaisano e e atolositsewang ya mafatshe a boditšhabatšhaba le ditlhokego tsa go fitlhelela mebaraka, mafaratlhatlha le tshedimosetso
- Go tlhoma manaane a dipalopalo tse di ikanyegang tsa temothuo le mekgwa ya go sekaseka merero ya

ikonomi go balemirui botlhe le mekgatlho ya dikgwebo

- Go tlhoma manaane a ditirelo tse di tshwaragantsweng tsa merero ya ditshelete e e tlamilweng mo Pegong ya Komisi ya ga Strauss
- Go tlhoma manaane a go tlhokomela le go laola dikotsi tse di ka tlhagelelang mo matshelelong a dijalo le a diphologolo, ditlhwatlhwa le manaane a letseno mmogo le matlhotlhapelo a dikotsi tsa tlhago
- Go lebilwe bogolo segolo mekgwa ya dipeeletso tsa kwa dikgaolong tsa magae, mafaratlhatlha, manaane a go nosetsa, kabo ya motlakase, mafaratlhatlha a ditlhaeletsano, dipalangwa, merero ya katiso le mekgwa ya go tlhabolola bokgoni jwa setšhaba
- Go tlhoma tirisano mo manaaneng a temothuo ya Aforika go tswela Moono wa Ditiro tsa Aforika o o bidiwang "New Africa Initiative" mo temothuong
- Go fokoletsa kwa tlase ditshenyegelo tsa go ntsha dikuno ka kakaretso, go akarediwa le go tswela kwa pele go fokotsa makgetho le dituelelo tse dingwe tsa makgetho mo leokwaneng la disele le merero ya seabe sa tse dingwe.

Mo go tsotlhe tse, ba amogela seabe se se botlhokwa mo lekaleng la poraevele la go fitlhelela maikaelelo a go nna le seabe, mekgwa ya go gaisana le go di tswela pele.

Ka jalo go tla dirwa tsotlhe tse di kgonagalang go netefatsa tirisano le go golagana magareng ga puso le malaka a poraevele - se se tlhalosang gore balemirui, mekgatlho ya balemirui le dikgwebo tsa temothuo

- ka maikaelelo a go atlega mo ponelopeleng e ntshwa ya go tshwaragana le lekala la temothuo le le tswela seng pele.

Dipoelo tse di latelang di solofetswe mo go atlegeng ga go diragatsa maikaelelo a maano a a botlhokwa a:

- Go okediwa ga go ikgobokanyetsa khumo mo temothuong le kwa dikgaolong tsa magae
- Go okediwa ga go thapa badiri mo go tswela seng mo temothuong
- Go okediwa ga letseno le go okediwa ga letseno le le tswang kwa mafatsheng a boditšhabatšhaba
- Go fokodiwa ga khumanego le go se lekalekane mo kabong ya mafatshe le bong jwa dikgwebo
- Go tokafadiwa ga bokgoni mo ditirong tsa temothuo
- Go tokafadiwa ga go fepa setšhaba le malapa ka dijo le go a netefatsa ka ga se
- Setšhaba se se tsepameng sa kwa dikgaolong tsa magae, go fokotsa seelo sa bosenyi le go utlwa ba bangwe botlhoko ka go dirisa dikgoka, mmogo le tlhabololo e e tswela diwang ya dikgaolo tsa kwa magaeng
- Go tokafadiwa ga go netefatsa babeeletsi boikanyego, le dipeeletso tse di kwa godimo tsa mono gae le tse di tswang kwa mafatsheng a boditšhabatšhaba mo ditirong tsa temothuo le kwa dikgaolong tsa magae
- Boipelo le seriti mo temothuong gore ke lekala le le abang le go tlhoma ditiro.

Setlhophapha sa seoposengwe se iteile sehuba gore se tla aba nako e e tlhokegang le merero ya ditshelete mmogo le metswedi ya didirisiwa go netefatsa go tswela ga go diragadiwa ga lenaane la maano a a

botlhokwa a.

Kgatiso e ya Maano a a Botlhokwa a Temothuo ya Aforika Borwa e abiwa ke:

Resource Centre,

Department of Agriculture

Nomoro ya Mogala ke:
(012) 319 6635

Mme e bile e ka fitlhelwa gape le mo mafaratlhatlheng a website ya:

www.nda.agric.za

2002

Printed and published by the Department of Agriculture
Directorate Agricultural Information Services,
Private Bag X144, Pretoria 0001